

temetésekor szép beszéddel bucsuztatta is (megjelent nyomtatásban: *Két halotti beszéd*, Miskolc, 1855.). Ha ennyire megbecsülte a halottat, érthető, hogy leánykáját kitüntette emlékverssel, s az sietett lemásolni készülő versgyűjteményébe. Sz. Király Ida halála után a kötet Kérészy Zoltán atyjához, Kérészy István végzett theologushoz, a későbbi sárospataki tanárhoz került, aki 1860/61-ben a kis Ida nevelője volt. Amint a kötet első lapján olvasható:

Szathmáry Ida kedves tanítványom örök emlékeül kaptam halála után az ő kedves anyjától, Szathmáry Király Pálné szül. Platthy Ida asszonytól.

Kérészy István.

Az sem egészen alaptalan föltevés, hogy az anya épen azért ajándékozta meg leányka volt nevelőjét ezzel a kötettel, mert az a családnál tartózkodott akkor, mikor a leányka az emlékverset kapta — s ez a föltevés még jobban emelné a versek hitelességét. De egyébként sincs semmi ok a gyanura: úgyhogy e két verset bátran beiktathatjuk Tompa költeményei közé.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

ADALÉKOK A BALASSA-IRODALOMHOZ.

I. Balassa Istenes Énekeinek függelékében közölt két ének szerzője.

Dézsi, kitűnő Balassa-kiadásának II. kötetében, a Balassának tulajdonított költemények után a VI. részben közli a B. *Ist. Énekeinek* függelékében levő énekeket, mivel kétségtelenül Balassa-ének is van köztük. E gyűjteményben több olyan ének van, amely felett a szerző nevének kezdőbetűi olvashatók. E jelzések közül több máig sincs megfejtve. Nincs megfejtve pl. az *Ifjúságom vélke gyakran jut eszemben* kezdetű, a XVII. sz.-ban szerfelett kedvelt s az énekköltők által gyakorta «nótául» választott, itt (II. k. 295. l.) 3. sz. a. olvasható, 16 versszakból álló, az utolsó versszakban az 1616. évszámot említő *Bűnbocsánatért* c. ének szerzője sem, akinek neve a címirat után álló *Sz. Ts. M.* betűkbe van rejtve. Dézsi ez énekhez fűzött jegyzetben (II. 756.) ezt írja: «A cím után írt Sz. Ts. M. monogrammok ismeretlen énekszerző nevét rejtik. Ha nem az a Csemeki Mátyás írta ezt is, aki a 29. sz. a. alább közölt 'Magasztallak én Istenem' kezdetű éneket, akkor a XVII. sz. első negyedében működő írók közül gondolhatnánk Szepsi Csombor Mártonra, Csanaki Mátéra, Szepsi Mihályra, Szilvási Mártonra stb.»

E jegyzet olvasása után megnéztem az ének kezdősorát a sárospataki főisk. könyvtár betűsoros cédulakatalogusában, amelyben az ének kezdősorával ellátott cédulán a *Szepsi Csombor Márton Europica Varietas* c., 1620-ban Kassán megjelent művének 399. lapjára való utalásom alapján, ezt az éneket a művecske jelzett lapján, a *Két ének* c. függelékben teljes szövegében megtaláltam. A szerző, a kassai iskola igazgatója a két éneket e címmel látta el:

«Kegyes és Böczületes Aszszonjmnak Tiliti Sophianak, Szabó Margitnak, az tekintetes Mészáros Thamás Vramnak meg-maradot Eözvegyének. Nem külömben mint az ide fellyeb be jegyzet Nemes és Nemzetes Vraimeknak hírek nevek, minden iokhoz való kegyes indúlattyokért, sockaig meg marad-

hatna, tiztes neveket ide irtam homályos munkámba, és ily két énekel tizteltem fel.

I. Mellyet *irtam* bűnöm bocznattyáért.

Melod. Oh ki későn futok Lelkem orvos. etc.)

E feliratból legott kétségtelenül megállapítható, hogy az Ifjuságom vétke . . . kezdetű ének szerzője Szepsi Csombor Márton, a híres utazó, az első magyar nyelven nyomtatott földrajzi munka «bujdosó» szerzője s így a Sz. Ts. M. monogrammok az ő nevét /jelölik. A két ének megírásával az volt a célja, amint a 398. lap szövegéből kitűnik, hogy e két nő híre, neve s emlékezete «az emberek közt mindenkori zengedezésbe lenne». Szepsi Csombor épen abban az esztendőben (1616) írta ez éneket, mikor külföldi útjára indult. (Földr. Közl. 1916. 270).

Az ének szövegében eltérés csupán csak a köv. versszakokban van:

2. v. 2. sor: *veszetnek*: szívemnek helyett;

7. v. 2. sor: *kickel megserttettem*: Melyekkel sérttettem helyett;

10. v. 3. sor: *kenszerite*: ösztönözé helyett;

14. v. 3. sor: *Szívemre hozot testbeli fájdalmot*: S keserves fájdalmat én szívemre hozott helyett.

Azt az éneket, melyet Szepsi Csombor első éneke melodiájául (Oh ki későn futok . . .), választott, Rimai írta (1904-iki kiad. 150. l.)

Szepsi ez énekét kiadta Thaly K. (Vit. Én. II. 15. l.) a Mátray-codexből, melynek másolata ugyancsak a Nemz. Múz. Jankovich-gyűjt. I. kötetében van. Thaly az ének szerzőjét nem kísérte megállapítani.

Az Istenes énekek most tárgyalt éneke után következő 4. sz. «Az idvességes kimúlásért» című, «Légyen jó idő csak» nótajelzésű «Egekben lakozó szentséges Háromság» kezdsű s a szerző nevére való utalás nélkül álló, szintén kedvelt ének szerzőjét is sikerült megállapítanom ugyancsak Szepsi Csombor Márton személyében. Ez az ének ugyanis a Szepsitől frott két ének második darabja (402—404. l.) «II. Azon nótára, Mellyet irtam jó kimúlásomért» felirattal.

Előfordul ez ének a Magyar Nemz. Múzeumban őrzött kéziratos Jankovich-gyűjtemény VII. k. 23. lapján is.

Szepsi Csombor művében ez ének a köv. eltérésekkel szerepel:

A 4. v. 2. sora: *Reád veti* . . . 3-ik sora: *Felségedben* . . .

A 5. v. 4. sorában: *értetted*: elteddel helyett.

A 14. v. 2. sorában: *nézvén*: nézi helyett s ugyane versszak első két sorának ríme: *rül* szótagos; a 3. soré: *bül*, a 4-iké pedig *rül* szótaggal végződik.

A 17. v. 4. sorában: *Kiben*: Melyben helyett.

II. A „Mire bankódom, óh te én szívem“ kezdetű ének forrása.

Ez a 13 versszakból álló ének is, mint az előbbi kettő, az Istenes Énekek függelékében fordul elő 32. sz. a. (Dr. Dézsi L. kiadása. II: 364). Helyesen jegyzi meg róla Dézsi, hogy énekes könyveinkben megvan «s az újra rendezett ref. Énekeskönyvből sem maradt ki, ma is éneklik». (II. 763). Az új énekeskönyvben (Debr. 1921), mint a szükség idején mondandó énekek elsője (260. dics.) szerepel, de csak 1., 2., 3., 4., 11., 12. és 13. verszakával, vagyis 7 vszakkal; az 5., 6., 7., 8., 9., 10. versszakok nélkül. Új énekes-

könyvünk szöveg- és dallamszerzőinek mutatója szerint ezt az éneket Földvály József fordította «Sachs után». Mindkét állítás téves. Az első azért, mert Földvály József debreceni lelkész akkor még meg sem született, mikor ezt az éneket már majd 200 évvel az ő születése (1766) előtt ismerték és énekelték is a magyar protestánsok; a másik meg azért, mert Sachs költeményeinek Goedeke és Tittmann által sajtó alá rendezett kritikai kiadásában¹ e költemény nem szerepel s így tévesen tartják ez éneket Sachs Jánosénak, a német csizmadia poétáénak. Az ének azonban megvan, bár rövidebb szöveggel (a magyar 5—9. versszaka nélkül) az 1899-ban Brandenburg számára Berlinben kiadott Evangelisches Gesangbuch c. hivatalos énekeskönyvben. A szöveg alatt e korjelzés áll: «Nürnberg um 1560». Az énekeskönyv *Verzeichnis der Dichter*ében (462. l.) a XVI. századi ismeretlen költőktől való énekek közé van sorozva.

Továbbkutatván a régibb német énekeskönyvekben, megtaláltam az éneket eredeti terjedelmében, 14 versszakos alakjában, «Chur-Pfälzisches Allgemeines Reformirtes Gesang-Buch»-ban. (Frankfurt am Mayn-ban, 1755. 8. r.). Ez énekeskönyvnek külön címlappal ellátott második részében a 46. lapon 64. sorszám alatt olvasható ez önálló dallammal bíró ének. Szerzője nincs megnevezve. Tüzetes egybevetés után legott megállapítottam, hogy a fenti Balassa-féle ének kétségtelenül e német szöveg fordítása, a vége-felé kissé szabad átdolgozással.

A régi magyar énekeskönyvek közül előfordul ez az ének a Dávid Ferenc nevéhez fűzött, 1575—78. közt szerkesztett s Kolozsváron kiadott első unitárius énekeskönyvben (R. M. K. I. 342.) a 497. lapon. A Magy. Tud. Akadémia könyvtárában őrzött 2-ik kiadást (1605—7.) használtam. Ebben ez ének fölírtá: «Nota: Warum betrübst du mein» s 13 versszakra terjed.

Az előadottakból most már az is megállapítható, hogy a magyar fordító a notául vett német éneknek nemcsak dallamát vette mintául, hanem szövegét is maga egészében fölhasználta forrásul, a 13—14. versszakokat egy verszakká vonván össze. A későbbi magyar énekes- és verseskönyvek egy része is a teljes, 13 versszakból álló szövegét tartalmazza. Így pl. a lőcsei 1642-iki énekeskönyv 612. l., Uj zengedező mennyei kar. Frankfurt (valóban: Győr) 1743: 353. l., Énekeskönyv, Debr. 1759: 557. l., Lipcsei codex. (IK. 1916: 309. l. 26. sz. stb.)

Vajjon ki lehet ez ének magyar fordítója? A Radvánszky-kódex Balassának «gyermekkorától fogva szerzett énekeiről beszél. (Dézsi kiadása, I. XXII. l.) Ezek elvesztek». Nem lehetetlen, hogy a szóban levő ének ezek egyike. Az eredeti német szöveget 1560 körül írta egy ismeretlen költő. A magyar fordítás először 1575—78 közt jelent meg az unit. énekeskönyvben, melynek szerkesztője, Dávid Ferenc, — aki kéziratot versgyűjteményből ismerhette, — az unitárius felfogásnak megfelelőleg, bizonyos változtatásokat tett a szövegen. Pl. a 2. vszak 4. sorát: *Bizzál csak az Ur Istenben* így változtatta meg: *Csak az egy menny Ur Istenben* . . Másodszer ez ének a Szegedi Gergely Énekesének 1590-iki debreceni kiadásában, mint új ének négy más társával (Prot. Szemle. 1892: 459. l.) együtt szerepel.

¹ Deutsche Dichter des sechzehnten Jahrhunderts. IV—V. 1870.

Az eddig ismert adatok nem mondanak ellene Balassa Bálint szerzőségének. Szerintünk ezt az Isten atyai gondviseléséről szóló éneket B. fordította németből azon időtájban, mikor az üldöztetések után szülei vigasztalására a *Beteg lelkeknek való füves kertecske* c. könyvét fordította (1572) ugyancsak németből. Kéziratos énekgyűjteményből került bele az unitárius énekeskönybe, amelynek szerkesztője (Dávid F.) összeválogatta az addig ismert kiválóbb nyomtatott énekeskönyvek (váradi, 1566-iki, Szegedi Gergelyé, 1569 stb.) és kéziratossal énekgyűjtemények neki legjobban tetsző darabjait, amelyeken aztán hittani felfogásának megfelelőleg, itt-ott változtatásokat is tett.

HARSÁNYI ISTVÁN.

A DEBRECENI-KÓDEX KÉT PÉLDÁJA.

A *Debr.*-k 229—230. lapján két példát találunk. Ezekkel a példákkal, melyek tulajdonképen csonka szövegegységnek befejező része, kezdődik a kódexben a második kéz írása. Ezt követi egy szintén csonka fejezet, mely sz. Bonaventura *De perfectione vitae* c. műve első fejezetének fordítása. Ennek teljes fordítása a *Lobkowitz-kódex* 111. lapján kezdődik. A 229. lapon kezdődő példa bevezetése: «Olvastatic mas Pelda es,» második példái: «Meg es olvastatic eg Pelda». Világos ebből a bevezetésből, hogy a 229. lap szövege előtt eredetileg még más példa, esetleg több példa is volt.

Mindkét példának latin eredetijét megtaláljuk Discipulus (Herolt János) *Promptuarium exemplorum* c. példagyűjteményében ily címmel: 1. *Virgo quedam propter complacentiam sui ipsius damnata est.* S ex. XXI. = *Debr.*-k. 229—230¹⁵. 2. *Quidam in extremis petiuit auxilium a divitijs suis.* T ex. VI. = *Debr.*-k. 230^{15—24}. A kódex kivált az első példában híven fordítja a latin szöveget. Tehát Discipulus példatárának hatása közé ezt a két példát is be kell soroznunk.

A két példa a kódexben egy csonka fejezetnek befejező részlete. Mi volt e csonka fejezet? Prédikáció vagy elmélkedés-e, avagy csupán példák sorozata? Prédikációk s elmélkedések végére szoktak odafűzni néhány példát vagy legendatörődéket a fejtegetett igazságok szemléltetésére. A kódex két példáját az fűzi némileg együvé, hogy mindkettőben szó van a halálról s a földi dolgok hiúságáról; Discipulusnál azonban az első példa a lelki kevélységet ostromozza, a második pedig a földi javak hiábavalóságát példázza. Ám prédikációk, elmélkedések végén szokott valami általános befejezés lenni. Ilyesmi a kódexben nincs, hanem csupán a második példa szövegével fejeződik be a csonka szövegegység. Inkább azt kell tehát hinnünk, hogy a fejezet hiányzó eleje nem volt prédikáció vagy elmélkedés, hanem példák sorozata. Megerősíteni látszik e következtetés helyességét az a körülmény is, hogy a két meglevő példa Discipulus példatárának két egymás után következő részéből (S és T betű) való. Nyilván valami olyasféle szemelvény volt e fejezet Discipulus példáiból, mint a *Példák könyve*, vagy legalább is egynéhány példából álló sorozat. Annál inkább sajnálhatjuk, hogy elkallódott a kódexnek ez a része.

TIMÁR KÁLMÁN.